

Tone Cevc, Ignac Primožič, Kmečke hiše v Karavankah. Stavbna dediščina hribovskih kmetij pod Kepo, Stolom, Košuto, Obirjem, Pristovškim Storžičem in Peco. Izdal ZRC SAZU - Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, založili: Založba Drava in Založništvo tržaškega tiska, Celovec - Trst 1988, 252 strani.

Kmečki domovi s svojo pisano zgradbeno podobo so pomembna pokrajinska sestavina, v kateri so združene posebnosti in značilnosti geografskega okolja. V njih je utelešena gospodarska usmerjenost in socialna razčlenjenost posameznih območij. V fiziognomiji domov in v njihovi funkcionalni namembnosti se kažejo večstoletni gospodarski in socialni razvoj, ki je predstavljal materialno podlago pri nastajanju in preoblikovanju namembnosti posameznih stavb ali njihovih delov. Tudi za kmečki dom, ki predstavlja s svojimi raznovrstnimi stavbami jedro gospodarskega in socialno-prebivalstvenega utripa sleherne domačije, velja ugotovitev, da se spreminjata njegova podoba in namembnost v skladu s splošnim gospodarskim in družbenim napredkom. Čeprav so kmečki domovi ena izmed osrednjih in pglavitnih sestavin podeželskih naselij, jim je neupravičeno namenjeno obrobno mesto v sklopu geografskih raziskav. S toliko večjim zanimanjem prebiramo zato tovrstna dela z drugih in sorodnih področij.

Dr. A. Cevc je s skupino raziskovalcev preučil stavbarstvo v Karavankah. Sinteza večletnega terenskega in kabinetnega raziskovalnega dela je objavljena v samostojni knjigi, ki s smiselno in z okusno opremo ter z bogato dokumentarno povednostjo ne zaostaja za sorodnimi deli v tujini.

Uvodni prispevek, Arhitekt o kmečkih hišah v Karavankah (str. 10-23), je napisal soavtor knjige, arhitekt Ignac Primožič. V njem pregledno predstavlja osnovne značilnosti prostora, oblike poselitve, tradicionalno stavbno izročilo, kot so smrekov, jelov ali macesnov les in apnenčast kamen ter lehnjak predstavljali izbrano racionalno gradbeno gradivo. Z uporabo navedenih gradbenih materialov so bile stavbe ekološko čiste in energetsko varčne. Z razkrojem mnogih podedovanih kulturno-pokrajinskih prvin tudi naglo razpadajo vrednote ljudskega stavbarstva. Vprašanje ohranitve karavanškega stavbarskega izročila je povezano z nemajhnimi gmotnimi težavami, ki prej preprečujejo kot pa omogočajo, da bi mogli našo bogato kulturno dediščino ohraniti in jo tvorno vključiti v današnji naselbinski sistem in pokrajino.

Osrednji del knjige je namenjen predstavitvi kmečke hiše v Karavankah (str. 25-229); napisal ga je etnolog dr. T. Cevc. Uvodoma predstavlja osnovne zemljepisne značilnosti obravnavanega območja Karavank, ki so vplivale na razmestitev in obliko kmečkih domov, na njihovo gospodarsko usmerjenost kakor tudi na prometno povezanost z dolinskimi urbano-trškim središči. V sklopu vseh teh pojavov in pokrajinskih sestavin, ki so spodbujale nastanek in razvoj samosvojih oblik kmečkih domov, so prikazane kmečke hiše in gospodarska poslopja kot neovrgljiv nasledek večstoletnega gospodarskega in socialnega razvoja določenega območja. Neizpodbitno ostaja namreč spoznanje, da so oblike in struktura gospodarskega in socialnega razvoja neposredno vplivale na velikost, obliko in namembnost posameznih stavb ali njihovih delov na območju določenega naselja ali predela. Ob tem ne smemo zanemariti še najrazličnejših tujih kulturnih vplivov, ki so jih prinašali in razširjali graditelji, popotniki, romarji,

trgovci, prevozniki in drugi.

V knjigi so podrobno prikazane razvojne stopnje kmečkih hiš onstran Karavank, in sicer v Selah, na Bajdišah, Zgornjem in Srednjem Kotu ter v Šajdi. Avtor nas seznanja z gradivom in gradnjo stavb, z značilnostmi strehe in njene kritine kakor tudi s posameznimi stavbnimi detajli, ki omogočajo vpogled v posamezne razvojne stopnje bodisi kmečkih hiš, bodisi drugih gospodarskih stavb v obsegu kmečkega doma. Posebno nadrobno je prikazana kmečka hiša s kuhinjo, vežo, bivalnimi in drugimi prostori. Avtor je mnenja, da so živeli Korošci v Karavankah v visokem srednjem veku ne samo v dimnicah, ampak že tudi v hišah z ločenim bivalnim, kuhinjskim in shrambenim prostorom, torej v podobnih zgradbah, kot so jih imeli ljudje v tistem času v vzhodni in severni Evropi pa drugod v alpskih deželah (str. 83).

Gospodarske stavbe so nepogrešljiva sestavina kmečkega doma. V knjigi so pregledno prikazani skednji s hlevi in štalami, kašče, kozolci, sadne sušilnice, mlini in žage ter znamenja ob domovih ali poteh. Tudi lesene ograje - plotovi so sestavina karavanskih kmečkih domov; z njimi so bila zgrajena selišča, zlasti še samotnih hribovskih domačij.

Za geografsko predstavo je izredno dragoceno poglavje o tipologiji stavb v Karavankah (str. 110-226). Raziskava je namreč pokazala, da stavbe po tipologiji niso enake, temveč se razlikujejo po številnih nadrobnostih. K temu so največ prispevali: politična (deželna) meja na Karavankah, gospodarske in socialne razmere, promet itd. V tem poglavju so nazorno osvetljene zgradbene značilnosti kmečkih domov, zlasti še njihovih hiš v Selah, na Obirskem, v Slovenjem Plajberku, Podnu in Rutah na koroški strani Karavank ter v Zgornjesavski dolini pa v dolini Tržiške Bistrice in Lomščiце, na Zgornjem Jezerskem ter v Topli v Mežiški dolini. Tudi v tem poglavju namenja avtor osnovno skrb predstavitvi najrazličnejših posebnosti kmečkih hiš in njihovem razvoju v zadnjih stoletjih. Ob tem pa tudi niso zanemarjeni prikazi nekaterih tipičnih kajžarskih hiš pa kmečkih kašč, ki s svojimi stavbarskimi značilnostmi in prviniami opozarjajo in osvetljujejo posamezne razvojne stopnje kmečkega stavbarstva.

Raziskava stavbarstva v Karavankah je prinesla številna nova spoznanja o razvoju oblik kmečkega doma. Med drugim je bilo ugotovljeno, da Karavanke nimajo ohranjenega enotnega stavbnega izročila, temveč so pomembne razlike med posameznimi območji. Prometna odprtost in povezanost posameznih območij je dejavnik, ki je spodbujal pretakanje kulturnih vplivov, med katerimi niso nezanemarljivi s področja stavbarstva, ki so prihajali iz trških in mestnih središč v kmečka okolja. Najraznovrstnejši razločki med kmečkimi hišami v Karavankah so odsev različnih oblik gospodarstva in gmotnega stanja gospodarja. Na začetku novega veka kmečka hiša v Karavankah ni zaostajala po razvitosti bivalne kulture za stavbami v drugih alpskih deželah.

Besedilo razprave je opremljeno z opombami, viri in navedbo najpomembnejše domače in tuje strokovne literature. V knjigi je objavljenih 342 dokumentarnih barvnih ali črno-belih fotografij, risb, skic, izmer in 7 kartogramov. Obsežen povzetek je prevedel v nemščino dr. Niko Kuret.